

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса,
вул. Фонтанська дорога, 23

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента - Мануїлової Катерини Вікторівни,
кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри міжнародного та
європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія» на дисертацію
БУГАЄЦЬ АЛЬОНИ СЕРГІЇВНИ
«ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ»
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. Стрімкий розвитком технологій штучного інтелекту та його дедалі глибше проникнення у різні сфери суспільного життя, економіки, науки, культури й творчої діяльності, стають ключовими факторами трансформації. Використання систем штучного інтелекту істотно трансформує традиційні підходи до створення, використання, охорони та захисту об'єктів права інтелектуальної власності, породжуючи нові правові виклики та потребу в переосмисленні існуючих міжнародно-правових механізмів регулювання.

Особливої значущості набувають питання визначення правового статусу результатів, створених із використанням технологій штучного інтелекту, встановлення суб'єктів прав інтелектуальної власності на такі результати, правомірності використання об'єктів авторського права для навчання систем штучного інтелекту, а також забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності в умовах транскордонного поширення цифрових технологій. Водночас стрімкий розвиток штучного інтелекту випереджає формування узгоджених міжнародних підходів до його правового регулювання, що

зумовлює наявність нормативних прогалин, колізій та відмінностей у законодавстві держав.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження міжнародно-правових засад регулювання права інтелектуальної власності в епоху штучного інтелекту, визначення ролі міжнародних організацій та міжнародних договорів у формуванні сучасних підходів до охорони інтелектуальної власності, а також розроблення напрямів удосконалення міжнародно-правового співробітництва у цій сфері. Актуальність дослідження посилюється необхідністю забезпечення балансу між стимулюванням технологічних інновацій, розвитком штучного інтелекту та належним захистом прав авторів, винахідників, правовласників та інших учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Отже, обрана Бугаєць А.С. тема дисертаційної роботи «Право інтелектуальної власності в епоху штучного інтелекту: міжнародно-правове регулювання» відповідає сучасним тенденціям розвитку права інтелектуальної власності та міжнародного права, має вагоме теоретичне та практичне значення, а її дослідження є важливим для подальшого розвитку доктрини права інтелектуальної власності та вдосконалення міжнародно-правових механізмів регулювання відносин, пов'язаних із використанням технологій штучного інтелекту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи свідчить про високий рівень обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, а також про самостійність, системність і аналітичну глибину дослідження. Робота вирізняється внутрішньою логікою, методологічною цілісністю та обґрунтованою структурою.

Переважна більшість висновків та наукових результатів дисертаційного дослідження Бугаєць А. С. є обґрунтованими, оскільки зумовлені використанням сучасної методології наукового пізнання, застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціально-правових методів. Позитивною рисою

представленої дисертаційної роботи є багатогранна джерельна база, в якій використані найавторитетніші теоретичні джерела. Авторкою проведено ґрунтовний аналіз спеціальної літератури, присвяченої питанням співвідношення технологій штучного інтелекту та права інтелектуальної власності, особливостям правової охорони результатів, створених із використанням систем штучного інтелекту, проблематиці використання об'єктів авторського права для навчання таких систем, а також сучасним тенденціям розвитку міжнародно-правового регулювання у цій сфері. Значну увагу приділено дослідженню міжнародно-правових актів та підходів міжнародних організацій, що дозволило авторці комплексно розкрити основні напрями формування сучасної міжнародної політики у сфері правового регулювання штучного інтелекту та захисту прав інтелектуальної власності.

Важливо відзначити, що дисертанткою здійснено системний аналіз наукових підходів до визначення правової природи результатів діяльності систем штучного інтелекту, проблем визначення суб'єктів прав інтелектуальної власності на такі результати, а також питань відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності в умовах використання технологій штучного інтелекту.

Застосування структурно-функціонального методу дозволило методологічно побудувати категоріальний апарат дисертаційного дослідження, а саме скласти уявлення про застосовність традиційних методів, норм та принципів права інтелектуальної власності в епоху штучного інтелекту.

Обґрунтованість сформульованих у дисертації положень забезпечується також послідовною логікою дослідження, належним опрацюванням значного обсягу наукового та нормативного матеріалу, аргументованістю авторських висновків і комплексним характером аналізу проблематики. Результати дослідження ґрунтуються на критичному осмисленні існуючих доктринальних підходів та узагальненні сучасної практики міжнародно-правового регулювання, що дозволило авторці сформулювати низку теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів охорони та

захисту прав інтелектуальної власності в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту.

У цілому використана авторкою методологія, широка та різнопланова джерельна база, а також комплексний характер проведеного дослідження дають підстави вважати, що основні наукові результати та висновки дисертаційної роботи є належно обґрунтованими, аргументованими та такими, що відповідають поставленій меті й завданням дослідження.

Про високу ступінь обґрунтованості положень і висновків свідчить нормативна та емпірична складова роботи. Загальні висновки свідчать про досягнення поставлених задач у роботі, є логічними та переконливими.

Структура дисертаційної роботи видається вдалою, оскільки забезпечила можливість у логічній послідовності виконати поставлені завдання, що стосуються предмету дослідження, зробити відповідні висновки та сформулювати конкретні пропозиції. У всіх розділах дисертантка намагається довести власну оцінку та коментарі, що свідчить про наукову спроможність опрацювання непростой теми.

Так, у Вступі дисертаційного дослідження достатньою мірою обґрунтовується актуальність обраної теми, правильно визначаються мета і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, охарактеризовано методологічну основу роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження та публікації основних положень дисертації.

У першому розділі «Міжнародно-правове регулювання права інтелектуальної власності в епоху штучного інтелекту» дисертантка досліджує становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту. У межах розділу розкрито сучасний стан міжнародно-правового регулювання відповідних суспільних відносин, проаналізовано основні тенденції розвитку міжнародно-правових підходів до охорони прав інтелектуальної власності та визначено вплив технологій штучного інтелекту на відповідні права крізь призму міжнародного права прав людини. Особливу увагу приділено

проблематиці забезпечення балансу між технологічним розвитком, інноваційною діяльністю та гарантуванням основоположних прав і свобод людини.

У другому розділі «Розвиток технологій штучного інтелекту як умова трансформації міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності» дисертантка ґрунтовно аналізує передумови становлення міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту, визначає основні фактори, що зумовлюють трансформацію традиційних підходів до правового регулювання інтелектуальної власності, а також досліджує особливості використання технологій штучного інтелекту при створенні та генеруванні об'єктів у сфері права інтелектуальної власності. У цьому контексті розглядаються актуальні питання визначення правового статусу результатів, створених із використанням технологій штучного інтелекту, а також проблеми визначення суб'єктів відповідних прав інтелектуальної власності.

У третьому розділі «Регулювання прав інтелектуальної власності та штучного інтелекту в Європейському Союзі» дисертантка проводить комплексне дослідження особливостей правового регулювання інтелектуальної власності та штучного інтелекту в праві Європейського Союзу і Ради Європи. Значну увагу приділено аналізу європейських правових підходів до регулювання використання технологій штучного інтелекту, охорони прав інтелектуальної власності та забезпечення належного рівня захисту прав людини в умовах цифрової трансформації. Окремо досліджено питання імплементації міжнародно-правових стандартів охорони прав інтелектуальної власності та регулювання використання штучного інтелекту в Україні, що має особливе значення в контексті європейської інтеграції нашої держави та адаптації національного законодавства до сучасних міжнародних і європейських стандартів.

Обґрунтованість висновків дисертаційного дослідження базується на використанні значного та різнопланового масиву джерел, серед яких міжнародно-правові акти, документи міжнародних організацій, нормативно-правові акти Європейського Союзу та Ради Європи, законодавство України, правові позиції та інші матеріали, що стосуються регулювання прав інтелектуальної власності й

технологій штучного інтелекту. Важливе значення має також опрацювання значного масиву наукової літератури, доктринальних джерел та сучасних наукових досліджень, присвячених проблемам взаємодії права інтелектуальної власності, міжнародного права, права прав людини та технологій штучного інтелекту. Такий широкий і різноплановий джерельний матеріал забезпечує комплексність, наукову глибину та належну обґрунтованість сформульованих у дисертації висновків.

Загалом положення, сформульовані в дисертації, становлять вагомий внесок у розвиток науки права інтелектуальної власності та міжнародного права, зокрема в частині дослідження особливостей трансформації міжнародно-правового регулювання під впливом технологій штучного інтелекту. Результати дослідження поглиблюють наукове розуміння сучасних тенденцій розвитку міжнародно-правових механізмів охорони прав інтелектуальної власності, сприяють осмисленню правових проблем, пов'язаних зі створенням і використанням результатів за допомогою технологій штучного інтелекту, а також мають важливе значення для подальшого вдосконалення міжнародних, європейських та національних підходів до регулювання відповідних суспільних відносин.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Дисертаційне дослідження Бугаєць А. С. вирізняється високим рівнем самостійності, концептуальною цілісністю та методологічною інноваційністю. Авторці вдалося поєднати міжнародно-правовий, порівняльно-правовий та праволюдний підходи до дослідження трансформації права інтелектуальної власності під впливом стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, що дозволило комплексно розкрити сучасні проблеми та перспективи міжнародно-правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Зокрема, серед наукових ідей, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

Заслуговує на увагу те, що дисертанткою вперше обґрунтовано, що сучасне міжнародно-правове регулювання права інтелектуальної власності трансформується із системи спеціалізованих міжнародних договорів у комплексний міжгалузевий міжнародно-правовий режим, який функціонує на

перетині міжнародного торговельного права, міжнародного права прав людини, інформаційного права, що зумовлено розвитком технологій штучного інтелекту та цифрових платформ; запропоновано авторський підхід до міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності в умовах розвитку штучного інтелекту, в складі трьох елементів: загальних принципів міжнародного права та права прав людини, поточних міжнародних договірних та звичаєвих норм і практики, що в сукупності формують міжнародно-правовий режим права інтелектуальної власності, та напрацювань філософсько-правової та етичної думки, що виражені в актах м'якого права стосовно поняття, права та етики штучного інтелекту; запропоновано людиноцентричний підхід до розвитку міжнародно-правового регулювання прав інтелектуальної власності, відповідно до якого баланс між правом інтелектуальної власності як майновим правом та його соціальною функцією має визначатися з урахуванням впливу технологій штучного інтелекту, цифрового середовища та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Дисертанткою удосконалено періодизацію розвитку міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності та запропоновано авторський підхід, який ґрунтується на критерії зміни технологічних передумов створення та використання результатів інтелектуальної діяльності та включає: технологічний етап (від виникнення перших привілеїв до середини XX століття), орієнтований на охорону традиційних об'єктів творчої діяльності (друкарство; технологічне виробництво); цифровий (програмно-інформаційний) етап (кінець XX – XXI століття), пов'язаний із розробкою та започаткуванням міжнародно-правової охорони комп'ютерних програм, програмного забезпечення та інших цифрових об'єктів права інтелектуальної власності; алгоритмічний етап (XXI століття від появи перших положень про штучний інтелект до сьогодення), зумовлений розвитком технологій штучного інтелекту, який характеризується формуванням нових підходів до визначення суб'єктів, об'єктів та механізмів міжнародно-правової охорони результатів інтелектуальної діяльності; наукові підходи до визначення сучасної структури міжнародно-правового регулювання інтелектуальної власності шляхом обґрунтування взаємозалежності системи Паризької та Бернської конвенцій, Угоди ТРІПС, режиму ТРІПС+ та міжнародного

права прав людини як взаємодоповнюючих елементів єдиного механізму охорони результатів інтелектуальної діяльності; концепцію регулювання штучного інтелекту та доведено, що розвиток штучного інтелекту не створює автономної сфери правового регулювання, а виступає фактором інтеграції міжнародного права прав людини, міжнародного права інтелектуальної власності, міжнародного гуманітарного права та актів «м'якого права» у єдиний міжнародно-правовий режим регулювання технологій штучного інтелекту.

Важливе значення має теза дисертантки про подальший розвиток теоретичного доробку філософської та філософсько-правової науки щодо визначення штучного інтелекту та етико-правових аспектів буття та розвитку штучного інтелекту, в тому числі відносно визначення таких понять як «автор», «авторство», «співавторство» та «авторське право» з урахуванням розвитку штучного інтелекту; положення щодо особливостей розвитку права Європейського Союзу у сфері регулювання штучного інтелекту та права інтелектуальної власності шляхом обґрунтування висновку про формування самостійного регіонального правового режиму регулювання штучного інтелекту, який розвинувся від актів «м'якого права» та рекомендаційних документів до системи обов'язкових нормативно-правових актів, центральне місце серед яких займає Акт ЄС про штучний інтелект, що забезпечує комплексне регулювання використання технологій ШІ та охорони прав інтелектуальної власності.

Окрім зазначених, в дисертаційному дослідженні було висловлено ряд інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними та становлять собою розвиток наявних або вдосконалених ідей та положень, що стосуються досліджуваної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання:

у науково-дослідній роботі – для подальшої розробки теоретичних засад міжнародно-правового регулювання прав інтелектуальної власності в умовах розвитку штучного інтелекту;

у правозастосовній діяльності – для удосконалення механізмів використання штучного інтелекту, охорони та захисту прав інтелектуальної власності та визначення правового режиму об'єктів, згенерованих чи створених з використанням штучного інтелекту;

у сфері правотворчості – для підготовки проєктів нормативно – правових актів, вдосконалення законодавства у сфері права інтелектуальної власності та штучного інтелекту, імплементації міжнародних і європейських стандартів у національне законодавство;

у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне право прав людини», «Право інтелектуальної власності», «Штучний інтелект в професійній діяльності юриста», «Віртуальна (цифрова) особа», а також для підготовки підручників, навчальних та навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Авторкою проведено належну апробацію результатів дослідження. Окремі положення, висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія».

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 8 публікаціях, у тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях, перелік яких затверджених МОН України, 4 тезах доповідей на науково – практичних конференціях.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено. Висновки та рекомендації сформульовані авторкою самостійно. У випадках використання ідей чи напрацювань інших дослідників належним чином зазначено відповідні посилання на джерела. Ознак академічного плагіату чи самоплагіату в роботі не встановлено.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять

підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 219 сторінок, із яких 166 сторінок – основного тексту. Список використаних джерел складається із 383 найменування.

Дискусійні положення та зауваження. Однак, незважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертаційному дослідженні Бугаєць Альони Сергіївни є й ряд положень, висновків та пропозицій, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачкою у процесі публічного захисту, а саме:

1. У дисертаційному дослідженні ґрунтовно проаналізовано сучасний стан міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності, зокрема роль ВОІВ, СОТ та регіональних організацій у формуванні міжнародних стандартів охорони прав інтелектуальної власності, а також досліджено необхідність забезпечення балансу між приватними інтересами правовласників і публічними інтересами суспільства в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту. Водночас дискусійним залишається питання щодо оптимальної моделі такого балансу, особливо з огляду на те, що посилення міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності може стимулювати інновації та розвиток технологій штучного інтелекту, але водночас створювати додаткові перешкоди для доступу до знань, інформації, цифрових технологій і результатів науково-технічного прогресу, особливо для держав, що розвиваються. Виникає питання: яким чином, на Вашу думку, у сучасних умовах розвитку технологій штучного інтелекту має бути забезпечений справедливий баланс між посиленням міжнародно-правової охорони прав інтелектуальної власності та необхідністю гарантування публічних інтересів, зокрема права на доступ до знань, освіти, наукових досягнень і технологій, особливо з урахуванням інтересів держав, що розвиваються?

2. У дисертації ґрунтовно досліджено проблематику визначення авторства на результати, створені з використанням технологій штучного інтелекту, зокрема розмежовано твори, створені «за допомогою ШІ», та твори, створені ШІ фактично автономно, а також проаналізовано значення людського творчого внеску,

авторського задуму та ступеня контролю користувача над кінцевим результатом. Водночас дискусійним залишається питання визначення чітких і універсальних критеріїв достатності людського творчого внеску для виникнення авторсько-правової охорони, особливо з огляду на те, що сучасні генеративні системи штучного інтелекту здатні самостійно формувати значну частину кінцевого результату, а зв'язок між первинною підказкою користувача та створеним твором може бути опосередкованим і складним для встановлення. Виникає питання: яким чином, на Вашу думку, у міжнародно-правовому регулюванні доцільно визначати критерії достатності людського творчого внеску для визнання особи автором результату, створеного за допомогою штучного інтелекту, та чи може таким критерієм бути не лише характер початкової підказки, а й подальший відбір, редагування, модифікація та творчий контроль над кінцевим результатом?

3. У дисертаційному дослідженні ґрунтовно досліджено сучасні підходи Європейського Союзу до правового регулювання використання об'єктів авторського права для навчання моделей генеративного штучного інтелекту, зокрема вимоги щодо дотримання законодавства про авторське право, розкриття інформації про використані для навчання матеріали та розвитку ліцензійних механізмів. Водночас дискусійним залишається питання забезпечення належного балансу між необхідністю захисту прав правовласників і потребою в доступі розробників до значних масивів даних, необхідних для навчання та вдосконалення систем штучного інтелекту, оскільки вимога отримання дозволу або ліцензії на кожен окремий об'єкт, використаний у процесі навчання моделі, потенційно може істотно ускладнити розвиток інновацій та створити непропорційне навантаження на менших учасників ринку. Виникає питання: яким чином, на Вашу думку, має бути побудована міжнародно-правова модель регулювання використання об'єктів авторського права для навчання систем генеративного штучного інтелекту, щоб одночасно забезпечити ефективну компенсацію та захист правовласників і не створити надмірних бар'єрів для розвитку інновацій, наукових досліджень та конкуренції на ринку технологій штучного інтелекту?

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для науки, а й для правозастосовчої практики. Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими.

Аналіз змісту роботи свідчить про самостійну, завершену, значною мірою аргументовану, комплексну роботу і дозволяє констатувати достатній науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дослідження. Вдала структурна побудова дисертації свідчить про науково вивірений та аргументований підхід до вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження: висунуті та обґрунтовані дисертанткою положення та рекомендації становлять значну наукову цінність, оскільки в роботі по-новому розкрито проблематику права інтелектуальної власності в епоху штучного інтелект: міжнародно-правове регулювання та вирішено важливе наукове завдання, що має суттєве значення для розвитку права інтелектуальної власності та міжнародного права.

Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам до такого виду наукових робіт. Мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу, що відповідає науковому стилю. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані завершені, цілісні та взаємопов'язані.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Отже, слід дійти загального висновку, що дисертаційне дослідження Бугаєць Альони Сергіївни за темою: «Право інтелектуальної власності в епоху штучного інтелект: міжнародно-правове регулювання» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а його авторка Бугаєць Альона Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри міжнародного та
європейського права Національного
університету «Одеська юридична академія»**

Катерина МАНУЇЛОВА